

GLOBAL AKADEMİ KONUŞMALARI

<https://www.globacademy.org/global-akademi-konusmalari-2/global-akademi-konusmalari-seminerler/>

No. 1, KASIM 2020

Global Academy

Pandemilerin Tarihi ve Öğrenil(mey)en Dersler

Prof.Dr. Haldun Yalçınkaya

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
haldun@etu.edu.tr

PANDEMİLERİN TARİHİ VE ÖĞRENİL(MEY)EN DERSLER

Haldun Yalçınkaya, Prof. Dr.
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

ÖZET

COVID-19 pandemisi, 2020 yılında hayatın her alanını etkileyen bir fenomen olarak küresel anlamda etki gösterdi ve göstermeye devam ediyor. Dünyanın müreffeh kısmını oluşturan Kuzey yarımkürede yaşayan ve genel anlamda “Batı” şeklinde adlandırılan devletlerde yaşayan insanların “sahip olduklarını kaybetmeleri tehdidini teşkil eden” bu olay, gündelik hayatın en önemli konusu haline geldi. Batı’da yaşayan insanların yaş ortalamaları düşünüldüğünde çoğunluğun büyük bir savaş ve büyük bir salgın yaşamadığı gerçeği ise algıladıkları tehdidin boyutunu göreceli olarak artırmaktadır.

Şüphesiz kitle iletişim araçlarına bu kadar hâkim olan gelişmiş dünyanın hissettikleri çok hızlı bir şekilde dünyanın geri kalanına da aksetti. Bu durum ise yaşadığımız pandeminin, tüm dünyada yüksek seviyede duyarlılıkla algılanmasını etkileyen unsurlardan biri oldu. Pandeminin sağlığını elimizden alma olasılığının yarattığı tehdit ise, insanlığın bir yarış içerisinde özelde COVID-19 virüsüne ve genelde ise salgın hastalıklara karşı duyarlı olmasını sağladı.

Bu yazı, insanlığın tarih boyunca biriktirdiği salgın hastalıklar tecrübesine ışık tutmak amacıyla kaleme alınmıştır. Tarihi anlamda yaşananlar ve elde edilen tecrübeler bugün yapılanları anlamamıza ve ileride ne ile karşılaşacağımıza dair bir fikir sunmaktadır. Bu çerçevede, bu yazıda sırasıyla dünya tarihinde, Türkiye tarihinde ve savaşlarda salgın hastalıklar incelenmiştir. Bu sayede, tarihten öğrenilen ve hatta öğrenilemeyen dersleri sunmak mümkün olmuştur.

ATIF İÇİN: Yalçınkaya, Haldun, “Pandemilerin Tarihi ve Öğrenil(mey)en Dersler”, *Global Akademi Konuşmaları Serisi* (İstanbul: Global Akademi ve Uluslararası İlişkiler Konseyi), No.1, Kasım 2020, https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2021/11/HYalcinkaya_PandemilerinTarihi_v.3.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.28671.84640

Giriş¹

2019 Yılıının son aylarında Çin’de ortaya çıkan COVID-19 salgını, 2020 yılının ilk çeyreğinde dünya çapında bir pandemi haline dönüştü. 13 Mart 2020’de salgının pandemi olduğunun ilan edilmesi ile birlikte, Türkiye’de de bu kelimeyi günlük hayatımıza sıklıkla kullanmaya başladık. Pandeminin İngilizce ifadesinin okunuşunda olan “k” harfi (pandemic), kişileri bu konu hakkında daha da uzman hale getirdi! Uluslararası yazını takip ettiğini belli etmenin bir göstergesi olan kavramların yabancı söylenişinin Türkçe karşılığını bulamama ya da hatırlayamamanın sıklığının, kişinin dünya çapındaki kaynakları takip etme seviyesini gösteren bir olgu şeklinde kabul edildiğine dair bakış açısını da burada anmadan geçemeyeceğim.

Anlaşıldığı üzere okunmasının biraz rahat olmasını istediğim bu metni, kendi merak ettiklerim üzerinden kaleme dökme niyetindeyim. Özellikle bildiklerim demiyorum; çünkü bilmiyorum ve merak ediyorum. Merak etmemin ilk nedeni “Pandemi Günleri”ni yaşamamdır. Bir diğer nedeni ise bu metni yazmamla alakalı olup, Uluslararası İlişkiler Konseyi’nden bir grup akademisyen meslektaşımızla aldığımız bu inisiyatifte bana “tarih” ile ilgili kısmın düşmesidir.

Açıkçası, daha önce çalışmadığım yerden gelmişti bu görev bana. Önümde iki yol vardı: birincisi biliyor gibi yapmak; ikincisi ise bilmediğimi itiraf edip dizimi kırıp oturup

çalışmak. Bu durumu itiraf ettiğime göre, sizin de anladığınız üzere ben ikinci yolu tercih ettim; ki zaten birincisini tercih etseydim bu süreci muhtemelen anlatmazdım.

Başlangıçta araştırmama nereden başlayacağımı bilemedim. Ama tam konuyu içselleştirip kişisel anlamda “Pandemilerin tarihi gelişimi nedir?”, “Nasıl son bulmuşlardır?” gibi soruların cevaplarını merak ederken, tarih alanında çalışan akademisyenlere danışma fikri aklıma geldi. Açıkçası bu araştırmayı yapana kadar salgın hastalıklar ile ilgili okuduklarım, çalışma alanım olan “Savaş”ları içeren konulardı ve bunlar da Prof. Dr. Hikmet Özdemir’in yazdığı “Birinci Dünya Savaşındaki Salgın Hastalıklardan Ölümler” başlıklı kitabı², ve Kırım Savaşı ile Florence Nightingale’in Türkiye kaynaklı olarak yarattığı bir askeri tababet geleneğine dair hususlardı.

Bu çerçevede tarihçi Prof. Dr. Gültekin Yıldız’a danıştığım da, kendisinin de “Türkiye Salgın Hastalıklar Tarihi Bibliyografyası” başlıklı bir çalışmanın tamamlanmasına destek verdiğini öğrendim. Baskı aşamasında olan bu kitabı benimle (yaymamak şartıyla) paylaşması sayesinde araştırmam bir anda tekâmül etti ve bu süreçte bahse konu eser de yayınlandı.³ Bu çalışmayı okurken salgın hastalıkların tarihi konusunda ülkemizde onlarca sayfayı dolduracak kadar yayın ve araştırmacı olduğunu büyük bir memnuniyetle öğrendim.

Uluslararası İlişkiler alanında savaş ve güvenlik konularında çalışan bir akademisyen olarak bana “Büyük

¹ Bu çalışmayı gerçekleştirmemi mümkün kılan ve bu yazının konusunu oluşturan paneli gerçekleştirmemizi mümkün kılan Prof. Dr. Gülten Dinç, Doç. Dr. Burcu Kurt ve Prof. Dr. Adnan Ataç’a şükranlarımı iletmek isterim. Panelin tamamını seyretmek için Bkz: Uluslararası İlişkiler Konseyi YouTube Kanalı, (Çevrimiçi - https://www.youtube.com/watch?v=Pq0NebJ-m0o&list=PLoH4WgmfoykmZJX7f61195OZfCWHW_gbX)

² Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler: 1914-1918*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

³ Hamza Bilgü, Perihan Karademir, Ahmet Taşdemir, et.al. (Yayına Hazırlayanlar), *Türkiye Salgın Hastalıklar Tarihi Bibliyografyası*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.

devlet olmanın şartları nedir?” diye soracak olursanız: “İnanın daha çok silaha sahip olmak değil; toplumunuzda birdenbire ortaya çıkan bir sorun ya da ihtiyaç durumunda, ilgili konuda büyük bir birikime sahip insan sermayesinin varlığının yüksek olmasıdır” şeklinde yanıt veririm. Ez cümle, hem 2020 yılının ilkbaharına girdiğimizde karşı karşıya kaldığımız salgın hastalık olgusu hem de pandemilerin tarihi yazınında, her biri iki satıra denk gelecek şekilde yüz sayfalık bir bibliyografyaya erişmenin inanılmaz derecede mutluluk verici bir durum olduğunu düşünüyorum.

Pandemiler ve tarihi hakkındaki akademik yazın, tarihçilere ve tıpçılara mahsus bir alan değildir. İktisatçılar, Siyaset Bilimciler, Sosyologlar, Psikologlar, Mühendisler ve daha birçok alanda çalışan akademisyenin pandemilere ilişkin yazınının bulunması şaşırtıcı kabul edilebilir. Bu konuda en çığır açıcı bakış açısı, 1847 yılında tifo salgınına araştıran Salomon Neumann ve Rudolf Virchow’un ayrı ayrı ifade ettiği şekliyle “Tıp, bir sosyal bilimdir” ibaresinde vücut bulmaktadır. Bu ifadenin dile getirilmesinin temelinde, salgın hastalıkların hayatın her alanını etkileme kapasitesine sahip olması bulunmaktadır. Hatta belirtmekte fayda var ki; “sağlık” en temel insan haklarından biri olarak kabul edilmekte ve içinde yaşadığımız pandemi günlerinde de bunu bizzat yaşamaktayız.

Tarihsel süreçte yaşanan salgınların etkilerine dair en dikkat çekici gözlemlerden biri, siyasi sınırların oluşmasında salgınların ve dolayısıyla karantinaların etkisiydi ki, Siyaset Bilimi okumalarında bu bakış açısının tamamıyla göz ardı edildiğine tanık oluruz. Hatta bir

öğrencimiz sınav kağıdına imparatorlukların yıkılışında salgınların etkisi olduğunu yazsa, genelde bu cevabından çok da fazla not alamayabilir. Karanlık Orta Çağ’dan çıkılması, Aydınlanma Çağı’na girilmesi ve hatta Avrupa’da feodalizmin ortadan kalkmasında salgın hastalıkların rolünün göz önüne alınması oldukça ufuk açıcı bir bakış açısidir. Aslında, bu konuda okurlara kütüphanemin önemli bir yerinde duran, Murat Çulcu’nun yazdığı bir kitabı tavsiye etmek isterim: “Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri.”⁴ Bu kitabı okuduğunuzda, sözgelimi dış hekimliğindeki gelişmelerin ya da antibiyotiklerin, tarihin ilerlemesinde en az bir siyasi lider ya da bir savaş kadar etkili olabileceğini anlayabiliyorsunuz. Sanırım müfredatta bize aktarılan ya da üzerine çalıştığımız tarihin kapsamı, ihtiyacımız olan bilgiyi karşılamak karşısında biraz(!) yetersiz kalıyor.

Aslında salgın hastalıkların tarihine ilişkin okumalarda beni en çok etkileyen hususlardan biri, COVID-19 pandemisi esnasında dünya tarihinin en büyük beşinci pandemisinin zaten yaşanmakta olduğu gerçeğinin suratıma vurulması oldu. Halihazırda devam etmekte olan HIV pandemisi nedeniyle 30 milyona yakın insanın hayatını kaybettiği gerçeği ve nüfusunun yüzde yirmi beşinin bu virüs nedeniyle hasta olduğunu bildiğimiz memleketlerin varlığı insanı dehşete düşürüyor. Dehşete düşmemin nedeni, bu hastalığın bizleri etkileyebilecek olmasından ziyade, bunu umursamamış olmamızdan kaynaklansa gerek. Maalesef bulunduğumuz ortama uzak olması bir pandemiye göz ardı etmemiz için yeterli olabiliyor, ki bu esasen enteresan bir durum. Bu yazının konusu olan tarihten öğrenilemeyen ders, sanırım “Bana dokunmayan pandemi bin yıl yaşasın!” bakış açısı olmalıdır.

⁴ Murat Çulcu, Spekülatif Marjinal Tarih Tezleri, E Yayınları, İstanbul, 2015 (İlk Baskı: 1994).

Bu çerçevede hayatımızın her anını etkileyen salgınları anlayabilmek adına sırasıyla dünyada ve Türkiye’de salgın hastalıkların tarihine ve sonrasında ise savaşlar ile salgın hastalıkların ilişkisine bir bakalım. Tıp Tarihçilerine ve Tarihçilere eşit anlamda yakın olan bu konuya ilişkin uzmanların görüşleri bizler için açıklayıcı olmuştur. Ama

ben en sonda söyleyeceğimi en başta söyleyeyim: tarihte bitmeyen salgın hastalık yok ve salgın hastalıklar nedeniyle bir “tür”ün doğadan yok olduğu görülmemiş. Bu, biyolojik bakış açısıyla iyi bir haberdir; şimdi de Sosyal Bilimler çerçevesinde gerçeklere ve öğrenebileceğimiz derslere bakalım.

Tablo: Tarihteki Belli Başlı Salgın Hastalıklar.

Salgının Adı	Dönem	Hastalık Hakkında	Toplam Ölüm
Antoninus Vebası	165-180	Çiçek veya Kızamık olması muhtemel	5 milyon (nüfusun dörtte biri)
Japon Çiçek Salgını	735-737	Variola Major Virüsü	1 milyon (nüfusun üçte biri)
Justinianus Veba Salgını	541-542 (750'ye kadar yinelenmiştir)	Yersinia Pestis Bakterisi (Sıçanlar ve bitler)	30-50 milyon
Kara Ölüm	1347-1351	Yersinia Pestis Bakterisi (Sıçanlar ve bitler)	200 milyon
Dünya Çiçek Salgını	1520-1980	Variola Major Virüsü	56 milyon
Büyük Londra Veba Salgını	1665	Yersinia Pestis Bakterisi (Sıçanlar ve bitler)	100 bin
İtalya Veba Salgını	1629-1631	Yersinia Pestis Bakterisi (Sıçanlar ve bitler)	1 milyon
Kolera Pandemileri (6 defa)	1817-1923	Vibrio Kolera Bakterisi	1 milyondan fazla
Üçüncü Veba	1855-(1960'a kadar sürdüğü söyleniyor)	Yersinia Pestis Bakterisi (Sıçanlar ve bitler)	12 milyon
İspanyol Gribi	1918-1919	H1N1 Virüsü (domuzlar)	40-50 milyon
AIDS	1981-devam ediyor	HIV Virüsü (Şempanzeler)	25-35 milyon

NOT: Tablodaki ölü sayıları tahminlere dayanmaktadır.

Dünya Tarihinde Pandemiler

İnsanlığın avcı toplayıcılıktan tarım toplumuna geçmesi ile birlikte, insan topluluklarındaki kişi sayısı yükselmiştir. Doğaya karşı mücadelesinde daha güçlü olmak adına, insan toplulukları gittikçe büyümeye ve aralarındaki işbölümünü organize etmeye başlamışlardır. Bu organize olma çabası, gittikçe artan bir kapasitede gerçekleşmiştir. Siyaset Bilimi, "Nasıl olur da daha çok insan, daha iyi bir işbölümü ile yönetilebilir şekilde doğaya karşı daha güçlü hale gelebilir?" sorunsalının yanıtını aramıştır. Bu sorunsalın yanıtı bulundukça toplumlar büyümüş, ama çeşitli yan etkilerle karşılaşmıştır. Bu yan etkilerin en tesirilerinden biri ise salgın hastalıklar olmuştur. Sözüň özü, giderek artan sayıda insanın yerleşik hayatta bir arada bulunması ile bireyler arasında hastalıklar bulaşmaya başlamıştır.

İnsanların yerleşik hayata geçmesi medenileşmeye ve böylece şehirleri tesis ederek toplumların nüfusunun artmasına neden olmuştur. Artan nüfuslu toplumlar arasındaki hareketlilikler ise şehirlerarasında ticaret yollarının tesis edilmesi ve hatta toplumların diğer toplumlarla savaşmaları sonucunda gerçekleşmiştir. Bir diğer toplumsal hareketlilik ise hac seyahatleri ile olmuştur. Özetle, yerleşik hayata geçiş sonrası ticaret, savaş ve hac ziyaretleri nedeniyle yaşanan sosyal hareketlilikler salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır.

Kayıtlara geçmiş en eski pandemi, Peloponnes Savaşı'nda Kuzey Afrika'dan Atina'ya ulaşmış ve söylenen o ki bu pandemi sırasında nüfusun üçte ikisi hayatını kaybetmiştir. Hastalığın ne olduğu ve insanları nasıl öldürdüğüne dair

kayıtlar olmamakla birlikte, hastalık seyrinde ateş ve ağızda kanama olduğu bilinmektedir.

Milattan sonra 165-180 yılları arasındaki Antoninus Vebası, Roma İmparatorluğu'na savaşlar yoluyla gelmiş bir vebadır ve o dönemde yüzde yirmi beşlik bir ölüm oranı göstermiştir. 169 yılında Roma İmparatoru Lucius Verus'un ölümüne neden olmuş ve ailenin isminden gelen Antoninus Vebası adını bu şekilde almıştır. Salgının beş milyon civarında insanın ölümüne neden olduğu tahmin edilmekte olup, hastalığın çiçek veya kızamık olduğu düşünülmektedir.

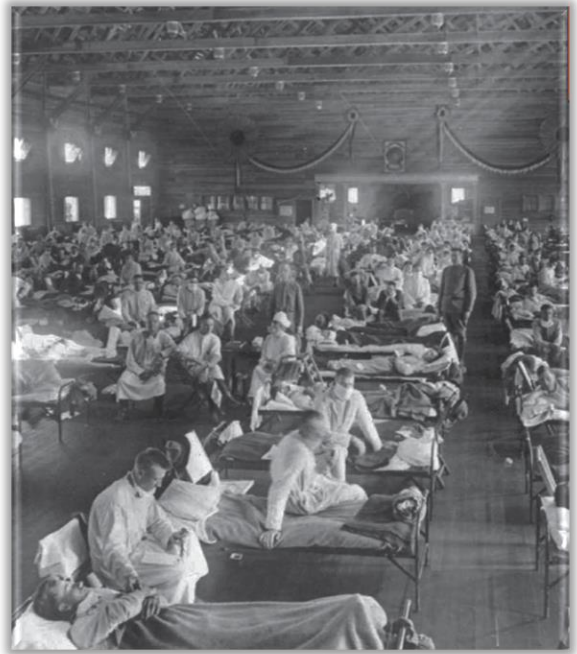

Tarih dizinindeki bir sonraki pandemi ise Justinianus Veba Salgını şeklinde adlandırılmıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul'un merkezde olduğu bu salgın esnasında tartışmalı da olsa dünya nüfusunun yüzde kırkının hayatını kaybettiği iddia edilmektedir. Salgının Mısır'dan İstanbul'a gelen tahıl gemilerindeki sıçanlar vasıtasıyla taşındığı söylenir. Şüphesiz kayıtlarla ilgili bir belirsizlik olsa da, İstanbul'da günde 5.000 ile 10.000

arasında ölüm olduğu aktarılır. Salgın ilk patladığında dört ay sürmesine rağmen Akdeniz coğrafyasında 750 yılına kadar sürmüştür. Salgının büyüklüğü ondördüncü yüzyıldaki Kara Veba ile kıyaslanmakta olup, tarihteki ilk dehşetengiz salgın olarak bilinmektedir. Salgının çok büyük siyasi ve sosyolojik sonuçları olmuştur. Apokaliptik bir dünya yaşanmasına neden olarak Hristiyanlığın yayılımını hızlandırmıştır. Bununla birlikte salgına adını veren İmparator I. Justinianus'un döneminde yarattığı büyük ekonomik yıkım nedeniyle Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının birleşmesi hayalinin yok olmasına sebep olduğu kabul edilir.

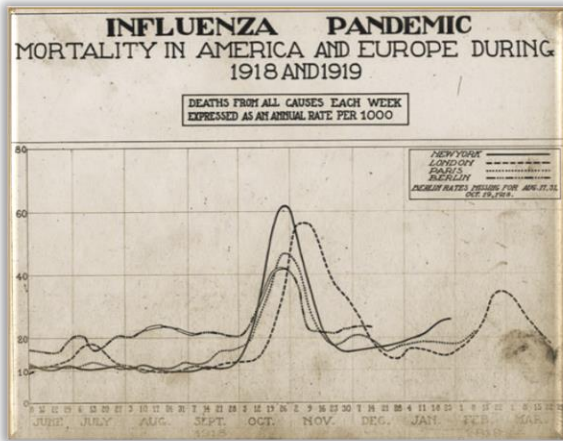
İnsanlık tarihini belki de en çok etkileyen salgın, on dördüncü yüzyılda yaşanan ve Kara Ölüm diye veba salgını olmuştur. Kara Veba şeklinde de adlandırılan bu salgın hastalık, Çin ve Orta Asya'da ortaya çıkmış ve ticaret kervanları ile batıya doğru ilerlemiştir. Bilinen ilk biyolojik savaşı oluşturacak şekilde, Moğolların 1347'de Kırım'da bulunan bir Ceneviz ticaret merkezini kuşatması sırasında mancınıkla hastalığı taşıyanları kaleye atması ile yayıldığı kabul edilir. Başka bir ifadeyle ticaret ve savaş, hastalığın yayılmasında birlikte rol oynamıştır. Yaşandığı dönem olan on dördüncü yüzyılda 200 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Hastalığa Kara Ölüm denmesinin nedeni ise deri altındaki kanamalar nedeniyle oluşan yaraların zamanla siyaha dönüşmesidir. Salgın on dördüncü yüzyılda yaşanmış olmasına rağmen, Avrupa'da ancak 19'uncu yüzyılda ortadan kalkmıştır. Hatta bu süreye kadar sürekli kendini yenileyen bir lanet gibi algılanmıştır. Kuşkusuz bunda aynı bakteriden ortaya çıkan İtalya Veba Salgınının (1629-1631), Büyük Londra Veba Salgınının (1665-1666), Büyük Viyana Salgınının (1673), Büyük Marsilya Salgınının (1720-1722) ve Moskova Salgınının (1771) yaşanmasının büyük etkisi olmuştur.

Kara Vebanın Avrupa merkezli olmak üzere dünya tarihini çeşitli açılardan etkilediği kabul edilmektedir. Özellikle Tıp biliminin pozitivist bir hale gelmesine dair talepler artmış ve din merkezli bakış açılarının bu tür yıkıcı salgınlarda sonuç üretme kapasitesi sorgulanır hale gelmiştir. İnsanların birbirlerini dedikodular üzerinden suçlamaları, bu hastalığın farelerden yayılmasını düşünmekten daha cazip gelmiştir. Örneğin; Yahudilerin suları zehirlediğini düşünen bazı Hristiyanların dedikoduları yüzünden bazı yerleşim birimlerinde topluca öldürülen Yahudi toplumları dahi olmuştur. Kara Veba nedeniyle Avrupa nüfusunun yarısı ile üçte biri oranında azaldığına dair görüşler vardır. Bu durum ise işgücünden mimariye ve sanata kadar pek çok alanda büyük bir etki yaratmıştır. Hatta Aydınlanma Çağı'na giden basamakların bu olaydan tetiklendiği dahi düşünülür.

İnsanlığın en uzun süre maruz kaldığı ve sonunda virüsünü ortadan kaldırdığı ilk hastalık Çiçek'tir ve Çin'de ortaya çıktığı düşünülmektedir. Virütik bir hastalık olan Çiçek'ten

dolayı 56 milyon insanın hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Hastalığa karşı aşı 1796'da bulunmuş olmasına rağmen, hastalığın dünya çapında ortadan kaldırılması için 1967'de bir kampanya başlatılmıştır. İnsanlık tarihinin en önemli tecrübelerinden biri olan bu kampanya sonucunda 1980'de hastalık tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ortadan tamamen kaldırılan bir diğer hastalık ise 2011 yılında yok edilen Sığır Vebasıdır (rinderpest). Şu anda Çocuk Felci (polio), Gine Solucanı Hastalığı (Dracunculiasis), Verem Dutu (Yaws) ve Sıtma (malaria) ile küresel mücadele devam etmekte olup; Çocuk Felcinin içinde bulunduğumuz günlerde ortadan kaldırılması beklenmektedir. Bir hastalığın dünyadan yok edilmesinin zorluğunun yanında, bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler çerçevesinde aşısı olan hastalıkların ortadan kaldırılamamış olması, tıp alanında çalışmayan insanlar açısından kabul edilmesi çok zor bir durumdur.

Kolera pandemileri ilk defa Hindistan'da başlamış ve 1923 yılına kadar toplam altı defa tekrarlanarak bir anlamda süreklilik göstermesine neden olmuştur. Su ve yiyecek kaynaklarının Vibrio Kolera bakterisi ile kirlenmesinden kaynaklanan bu hastalık; savaşlar, sosyal huzursuzluk dönemleri, hac seyahatleri ve benzeri sosyal hareketlilik

dönemleri sonrasında görülmüştür. Robert Koch ve Pasteur gibi tanınmış bilim adamlarının 19uncu yüzyıldaki çabaları sonucunda, insanlık bu hastalığa karşı önlemlerini geliştirebilmiştir. Hastalık, özellikle hijyen şartlarının gelişmesi konusunda sosyal düzenlemelerin gerekliliğine neden olmuştur. 1923 sonrasında da salgınlar şeklinde bazı bölgelerde yaşanmış ve yaşanmaktadır.

1855'te başlayan ve Justinianus Vebası ile Kara Veba'dan sonraki en büyük veba salgını olması hasebiyle "Üçüncü Veba" şeklinde adlandırılan salgında, Çin ve Hindistan'da 12 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Hatta Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yılda 200 kişinin öldüğü 1960 yılına kadar bu salgın aktif durumdaydı.

Yirminci yüzyılın en çok bilinen ve yaşadığımız günlerde en çok referans verilen salgını ise Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında yaşanan İspanyol Gribidir. H1N1 virüsünden kaynaklanan bu salgın, İspanya'da ortaya çıkmamıştır; esasen Batı cephesinde bulunan Amerikan askerlerinin kışlarından yayıldığı düşünülmektedir. Ancak o sırada savaşa dahil olmayan İspanya'da basın bir sansüre maruz kalmadığından ve bu ülkede insan kayıplarına dair bilgiler kamu ile paylaşılabilirdiğinden İspanyollar tarafından dünyaya aktarılmıştır. Dünya da kendilerine bu salgının adını vererek bir anlamda teşekkür(!) etmiştir. 50 milyona yakın insanın bu virüsten hayatını kaybetmesi oldukça yıpratıcı olmuş ve hatta Dünya Savaşı'nın bitmesi bile İspanyol Gribi ile ilişkilendirilmiştir. İspanyol Gribi Bahar 1918, Güz 1918 ve Kış 1919 olmak üzere üç dalga halinde yaşanmış ve ikinci dalgası inanılmaz derecede ölümcül olmuştur. Hastalığın yayılmasına mı Dünya Savaşı sebep olmuştur; yoksa savaşta silah bırakılmasına mı salgın neden olmuştur sorunsalı günümüze kadar devam eden bir tartışmadır. Esasen savaş alanlarındaki enfeksiyonların,

düşman silahından daha fazla insan kaybına neden olduğu neredeyse herkes tarafından üzerinde mutabık kalınan bir konudur.

Dünya tarihinde pandemiler incelenirken AIDS oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü HIV virüsünün sebep olduğu bu pandemi, halihazırda devam etmektedir ve COVID-19'dan çok daha fazla insanın hayatına mal olmuştur. Şempanzelerden insana geçen HIV virüsünün kan yoluyla insana bulaşması ve hastalığın süregiden bir pandemi olması insanlık tarihi açısından önemlidir. Çünkü bu durum bize hayatımızın normale dönmesi için hastalığın yok olmasının gerekli olmadığını; hastalıkla mücadele etmenin ve gerekli tedbirleri almanın bize normalleşmeyi sağlayabildiğini göstermektedir. Öte yandan özellikle Afrika kıtasının orta ve güneyinde çok yaygın olan bu hastalığa karşı insanlığın ve uluslararası sistemin mücadelesinin en azından bu bölgelerde istenen sonucu vermemiş olması düşündürücüdür.

Türkiye Tarihinde Pandemiler

Anadolu coğrafyasındaki tarihine bakıldığında Türkiye'de etkin olan salgın hastalıkları Veba, Cüzzam, Çiçek, Frengi ve Kolera şeklinde sıralamak mümkündür. On sekizinci yüzyıla kadar olan dönemde hastalıklara karşı geleneksel ve Doğu merkezli yöntemler uygulanmış olup bu tarihten sonra Batılı yöntemlere geçilmiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda karantina uygulamaları başlamış ve Batı'da mikrobiyoloji ile immünoloji alanlarında meydana gelen gelişmelerin hızlı bir şekilde ülkemize transferi mümkün olmuştur. Yirminci yüzyıla gelindiğinde Tifüs için aşı geliştirilebilmiş, antibiyotikler sayesinde ise Frengiye karşı başarılar elde edilebilmiştir. Cumhuriyet döneminde

toplum sağlığı alanında önemli programlar takip edilerek toplum salgın hastalıklara karşı dirençli hale getirilmiştir.

Sosyal mesafe, salgın hastalıklara karşı günümüzde etkinliği bilinen bir yöntemdir. Bu yöntemin etkin olduğunun bilinmediği dönemlerde Hz. Muhammed'e atfedilerek "cüzamlıdan kaçılması" ya da "cüzamlı ile arada bir mızrak boyu mesafe bırakılması" inanışları, esasen salgın hastalıklara karşı etkin bir mücadele yürütülmesini sağlamıştır.

Veba salgınları Osmanlı'da çeşitli yerlerde zaman zaman kendisini göstermiştir. Öldürücülük oranının da her nedense Avrupa'ya kıyasla görece daha az olduğu düşünülür. Öldürücülüğü yüksek olmasa dahi görülme sıklığının yüksekliğinin, nüfus artış hızının azalmasına neden olduğu kabul edilmektedir.

Cüzzama karşı alınan tedbirler daha çok o kişilerin toplumdaki izole edilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu yönde "Miskinler Evi" ya da "Cüzamhaneler" şeklinde adlandırılan yerler şehirlerin dış çeperinde oluşturulmuş ve bu mekanlar gittikçe yaygınlaşmıştır.

Çiçek hastalığı da Osmanlı topraklarında uzun yıllar boyunca etkili olmuş ve birçok salgının yaşanmasına neden olmuştur. Çiçek hastalığına karşı Türklerin geliştirdiği ve kökleri Çin'e giden bir aşı, on sekizinci yüzyılın başında İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisinin eşi Lady Mary Montagu tarafından yazılan mektuplarla Avrupa'ya yayılmıştır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, 1796 yılında Edward Jenner tarafından çağdaş anlamda kullanılan bir çiçek aşısı geliştirilmiştir. Jenner'ın kitabının yayımlanmasından üç yıl sonra Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, kitabı İtalyancadan Osmanlıcaya çevirmiştir. Bu kitabın adı ise "Risale-i Telkih-i Bakari"dir. Bu adaptasyon,

Türklerin bu konudaki pragmatizmi ile bir araya gelerek tedavi ve aşlamaya karşı öğrenme ve uygulama eğilimini göstermektedir.

Frengi, on dokuzuncu yüzyıl sonrası askerlerin yurt sathına savaşlar sonrası taşıdığı bir hastalık olmuştur. Kolera ise Türkiye coğrafyasının Hindistan'dan gelen bu hastalığın batıya taşındığı rotada bulunması nedeniyle yayılmıştır. Genel anlamda salgın hastalıklar Anadolu coğrafyasına ticaret, hac ve savaşların getirdiği sosyal hareketliliklerin bir yansıması olarak taşınmıştır.

Esasen Türkiye'nin çağdaşlaşması süreciyle salgın hastalıklarla mücadele yöntemlerinin Batı'dan etkilenmesi arasında bir korelasyon mevcuttur. On sekizinci yüzyılda Jenner'in geliştirdiği aşığı alan Osmanlı Devleti, on dokuzuncu yüzyılda Batılılaşma yolunda birçok adım atmıştır, ki bunlardan birisi de "karantina" ile olmuştur. Aslında bir anlamda günümüzdeki göçmenlerin durumlarına ilişkin alınan tedbirlere benzer şekilde düzenlemelerle Avrupa'ya geçmeden önce, daha Türkiye'den başlayarak karantina uygulamaları başlamış ve bu coğrafyaya da böylece karantina gelmiştir. Ayrıca batılı anlamda Tıbbiye açılarak hekimler yetiştirilmiş, ki bu kişiler sadece hastalıklarla mücadelede değil aynı zamanda toplumun aydınlanmasında önemli bir sosyal görev almışlardır. Bu çerçevede, on dokuzuncu yüzyılın ortasında mikrobiyoloji ve immünoloji alanındaki gelişmeler çok kısa bir süre içerisinde Türkiye'de de uygulanmaya başlanabilmiştir.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde Balkan Savaşları ile Kolera, Birinci Dünya Savaşı ile Tifüs ülkeye yayılmıştır. İlginçtir ki İspanyol gribinin memleketi etkilemesi savaş sonrası mütareke döneminde İstanbul'un işgali ile birlikte yaşanmıştır. Tifüs ile mücadele, askerlerin bitlenmesi ve

soğğun etkisi ile özellikle Erzurum merkezli Dokuzuncu Kolordu bölgesinde yaşanmıştır. Dr. Refik Saydam başta olmak üzere doktorların tifüs aşısı uygulamaları ve tabii ki bite karşı hijyenik mücadeleleri sonunda bu sorunun üstesinden gelinmiştir.

Cumhuriyet dönemi, savaşlar ve hastalıklarla yıpranmış toplumun koruyucu sağlık önlemleri ile tanıştığı dönem olmuştur. Esasen, okullardaki tarih ders kitapları okumalarımızdaki yoğunluğu siyasi ve kültürel konulara verdiği için, farkına varamadığımız bir mücadele yürütülmüştür. Refik Saydam'ın 1937 yılına kadar kısa kesintilerle de olsa uzun bir süre boyunca toplum sağlığını esas aldığı icraatlarını gerçekleştirdiği bir sağlık bakanlığı süreci yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Sıtma, Frengi, Trahom ve Verem, savaş açılan hastalıkların başında gelmiştir. Şüphesiz adına kurulan Hıfzısıhha Enstitüsü, yirmi birinci yüzyılda kapatılana kadar Refik Saydam'ın ismini yaşatarak sağlıklı nesiller tarafından belki de kendisine ödenen bir borç niteliği taşımıştır. Cumhuriyet dönemi sonrası yaşanan sanayileşme hamleleri ve çağdaş medeniyeti yakalama seferberliklerini mümkün kılanın toplum sağlığı olduğu gerçeğini anlamak için belki de COVID-19 pandemisini yaşamamız gerekiyordu. Aslında iki binli yılların başında Domuz Gribi, Ebola veya SARS gibi salgınlar bu duruma dair işaretleri bizlere iletmişti; ama daha birçokları gibi bu işaretleri de görebildiğimizi söyleyemeyiz.

Savaşlar ve Pandemiler

COVID-19 günlerinde yüzyıl önce meydana gelen İspanyol Gribi tekrar gündeme gelmiştir. Bu vesileyle yaşanan tartışmaların temelini de savaşlarla salgın hastalıklar arasındaki ilişki oluşturmuştur. Bu noktada akla gelen

soru: “Birinci Dünya Savaşını İspanyol Gribi mi bitirdi?” olmuştur. Bu soruya kısaca “hayır” cevabı verilebilir; uzun yanıt için ise savaşlarla salgın hastalıkların ilişkisi kullanılabilir.

1347 yılında Kırım dolaylarında Veba hastalığı nedeniyle hayatını kaybedenlerin mancınıkla kuşatılan kaleye atılması hem biyolojik savaşın bir uygulamasını hem de salgın hastalıkların savaşlara etkisini göstermektedir. Eğer insanlık savaş esnasında sadece hasım tarafı hedef alarak bir salgın hastalığı kullanabilme imkânına sahip oluyorsa, bunu kullanmaktan çekinmiyor. Başka bir ifadeyle salgın hastalıkların kendi askerimize bulaşmasını engellemek ya da sadece karşı tarafı hedef alan bir hastalık yaymak mümkünse, salgın hastalıklara dair bu avantajını kaçırmıyor. Buna dair bir diğer örnek ise Yeni Dünyanın keşfi sonrası Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesi döneminde yaşandı. Yerli halk, çiçek hastalığı ile daha önce karşılaşmadığından bu hastalığa karşı işgalci güçlere nazaran kırılgan bir durumdaydı. Nitekim sömürgecilerin çiçek hastalığını yerli halk arasında yayması ile yerli halkın kıtanın egemenliğini kaybetmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çerçeveden bakınca genetik anlamda karşı tarafı hedef alabilecek bir hastalığın mevcut olması durumunda bunun düşmana karşı kullanılmasını beklemeye devam etmemiz gerekir, ki bu durum savaşlardaki en ahlaki sorunlardan birini teşkil etmektedir. Savaş, siyasi taleplerinizin hasmınız tarafından kabul edilmesi için giriştiğiniz bir dış politika yöntemidir; hasım tarafınızın tarih sahnesinden tamamen ortadan kaldırılması amacını gütmemelidir. Ama maalesef Romalıların Kartaca’yı yok etmesi örneği düşünüldüğünde, tarihte insanlığın şirazesinden çıktığı örnekler mevcuttur.

Savaşlar ve salgın hastalıklar konusunda üç yaklaşımdan söz edilebilir:

- Salgınların savaş ortamlarında asker ve ordular içinde yayılması.
- Salgınların savaştan sonra askerlerin ve tutsakların evlerine dönmesi ile yayılması.
- Savaşlarda galip gelmek için salgın hastalıkların silah olarak kullanılması.

Üçüncü yaklaşımdan yukarıda bahsedilmişti. İkincisine bakacak olursak aslında buna dair örnek, özellikle Birinci Dünya Savaşı’nda işgal altındaki İstanbul ve sonrasında İspanyol gribinin memleketimize yayılması gerçeği ile karşımıza çıkıyor. Esasen Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de yaygın olan hastalık İspanyol gribi olmamıştır ve bu hastalık ancak savaş bitip işgal dönemine girilince, 1918-1920 arasında memleketimizde yayılmıştır. Çünkü çeşitli cephelerden memlekete dönen askerler ve işgalci İngiliz ordusu bu hastalığı coğrafyamıza getirmiştir. Birinci yaklaşıma bakacak olursak, Osmanlı ordusunda Birinci Dünya Savaşı’nda en etkili olan salgın hastalık olan Tifüs karşımıza çıkmaktadır.

Napolyon’un Rusya seferinde karşısındaki asıl düşmanın Rus askerlerinden önce soğuk, kıtlık ve Tifüs olduğu söylenir. Burada ifade edilen, Napolyon ordusundaki kayıpların nedenlerinde ilk sırada Rus askeri ve Rus silahı yerine ağır kış şartları, yetersiz beslenme ve dolayısıyla yayılan salgın bir hastalığın ilk üç sırada gelmesidir. Bu durum 1914 yılı sonbaharında başlayan Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın Doğu cephesi için de geçerlidir. Yetersiz beslenen, temizlenme imkânına sahip olmayan ve soğuk havadan etkilenen askerler arasında yayılan bit nedeniyle Tifüs hastalığı Sarıkamış Harekâtı’ndan önce askerlerimizi vurmaya başlamıştır. Refik Saydam başta

olmak üzere hekimlerimiz de buna karşı büyük bir savaş yürütmüşlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Tifüse karşı Türk ordusunda gerçekleştirilen mücadele özel bir öneme sahiptir. Hekimler, bir taraftan aşı yöntemleri geliştirerek yerelde aşılar üretmiş ve bunu önce kendilerine sonra da askerlere ve halka uygulamışlardır. Bir diğer yöntem ise koruyucu tıp hizmetlerini yaygınlaştırarak askerlerin temizlenmesini sağlamak için yapılan girişimlerle kişisel hijyenin sağlanması olmuştur. Bu yönde hekimler yaratıcı yöntemler geliştirmişlerdir. Askerlerin bir arada yaşayan insanlar olması ve bazen yetersiz lojistik desteğe sahip olmaları salgın hastalıkların kışlalarda ve askeri birliklerde görülmesine neden olmuştur. Tabii ki tarihi süreçte çok kalabalık insan topluluklarının bir arada yaşadığı örnekler günümüzden farklı olarak öncelikle kışlalarda veya ordugâhlarda olmaktadır. Ayrıca Sanayi Devrimi'nin yaşanması ile özellikle on dokuzuncu yüzyılda buhar gücünün demiryolu ve denizyolu taşımacılığında kullanılması sayesinde askerlerin hareketliliği de inanılmaz derecede artmış, on binlerce kişiden oluşan birlikler çok kısa sürelerde bir noktadan başka bir noktaya taşınır hale gelmişlerdir. Bu durum ise askerler yoluyla hastalıkların bir noktadan başka bir noktaya taşınması anlamına gelmektedir. Açıkçası yirmi birinci yüzyılda askerlerin sahip olduğu teknolojiler düşünüldüğünde, devletlerin düzenli orduları içinde hala salgın hastalık riski bulunduğunu kabul etmekle birlikte önceki yüzyıllardaki gibi bir durumdan bahsetmek söz konusu değildir. Özellikle uzun menzilli silah sistemleri ve hava kuvvetleri ile insansız araçlar bu durumu değiştirmiş gibi görünmektedir. Ancak devlet dışı aktörlerin dahil oldukları çatışmalar nedeniyle bu duruma dair bir şey söylemek, en azından elimizde bir veri olmadığından, oldukça güçtür.

Günümüzde, AIDS hastalığına neden olan HIV virüsünün kendi toplumlarında yayılmasının bir yansıması olarak özellikle Afrika'daki orduların savaşma kapasitesine gözle görülür bir olumsuz etkisi olduğunu söylemek mümkündür. İki binli yılların başında Sudan ordusu için muharip kapasitesinin dörtte birinin HIV virüsü nedeniyle kullanamayacağına dair çalışmalar mevcuttu. Günümüzde Orta ve Güney Afrika toplumlarında HIV'nin yaygınlık oranının yüzde yirmiler civarında seyretmesinin ordulara herhangi bir yansıması olmadığını düşünmek olası değildir. Bu çerçevede mancınıkla atılan hastalardan, sömürgeci devletlerin yerli halka çiçek hastalığını bulaştırmasına; İspanyol Gribinden AIDS'e kadar çeşitli hastalıklara dair değişen örneklerde, bu hastalıkların ordulara ve dolayısıyla savaşlara etkisi olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Ancak, son derece siyasi bir karar olan savaşmak eylemini başlatmak ve sona erdirmek konusunda salgın hastalıkların tesiri olduğunu ya da karar vermek için tek faktör olduğunu söylemek olası değildir. Salgın hastalıklar, ordunun savaşma kapasitesine dair bir olgu olup; bu durumda savaşmayı bitirmek ya da başlamak yerine hasta olmayanların ordulara girmesini sağlamak ya da hastalıkla ordu içinde mücadele etmek yöntemleri etkili olmaktadır. Sözün özü, İspanyol Gribi Birinci Dünya Savaşı'nı bitirdi demek, siyasal arzu ve hedefleri küçümsemek anlamına gelecektir.

Şüphesiz salgın hastalıklarla mücadelenin "savaş"; bu mücadelenin gerçekleştiği sağlık kuruluşlarının "cephe"; mücadeleyi yürüten sağlık personelinin "asker" şeklinde adlandırılarak durumun militarize edilmesinin üzerine kara kara düşünmek gerekir. Bunun nedeni tarih boyunca insanlığın "topyekûn" gerçekleştirdiği tek eylemin "savaş"lar olması ve pandeminin ise ancak topyekûn mücadele edildiğinde yenilebilir olmasından kaynaklandığı

düşünülebilir. Ancak maalesef bu durum insanlık açısından övünülecek bir durum değildir.

Öğrenilen ve Öğrenilmeyen Dersler

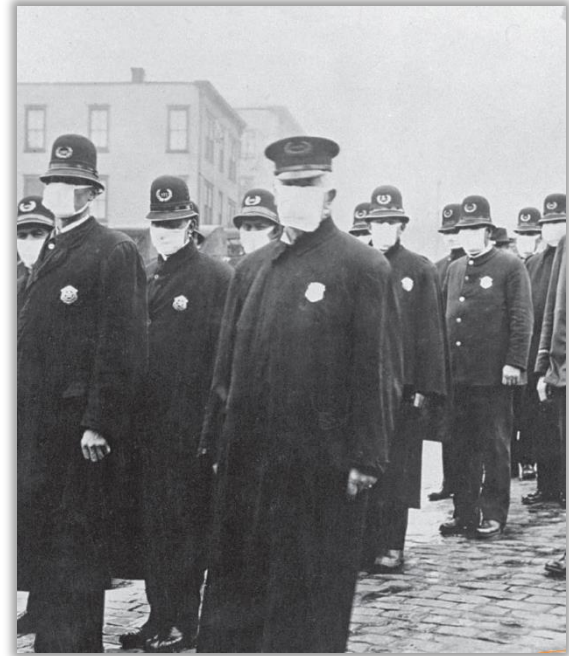
Orta Çağ'a girerken yaşanan Justinianus Vebası ve Orta Çağ'dan çıkarken yaşanan Kara Vebanın bulunduğu dönemin ekonomik ve dolayısıyla siyasal hayatına etkileri olmuştur. Birincisinin Hristiyanlığın yayılmasında ve hatta Roma İmparatorluğu'nun tekrar güçlenememesinde etkisi olduğu düşünülmektedir. İkincisinin ise tarihçilerin aktardığı bilgilerin daha güvenilir olduğu notunu düşünerek, sonrasında yaşanan Aydınlanma Çağı ve feodalizmin sonunun gelmesine giden süreci başlattığı not edilmektedir.⁵

Geniş anlamda tarihte yaşanan küresel salgınlardan öğrendiklerimiz, esasen genel kanının aksine oldukça ümit vericidir. Öğrenilenlerin başında belki de karantina uygulaması gelmektedir. Şüphesiz insanlık yaşadığı salgınlar çerçevesinde aldığı tedbirlerle bunların hepsine karşı galip gelmiştir. Burada sorulması gereken soru, insanlığın galip gelmesinden ziyade ne bedel ödediği olmalıdır. Karantina tedbir açısından oldukça maliyetli olmasına rağmen, sonuçları açısından önemli başarılarla yol açmış tedbirlerdendir.

İkinci öğrenilen ders sosyal mesafedir. Başlangıçta cüzzamlı hastalara yiyecek ve içecekleri mesafe korunarak verilirken, günümüzdeki COVID-19 pandemisinde bu öğrenilmiş davranış ilk aşamada kullanılan bir yöntem olmuştur. Tarihi süreçte ticaret, hac ve savaşlar nedeniyle insanlar seyahat ederken, günümüzde bunlara "turizm" amaçlı seyahatler eklenmiştir, ki bu durumu doğadaki

hangi eylemle açıklamak lazım, muallakta bir durum yaratmaktadır!

Tarihi süreçte öğrenilen bir diğer ders, maske olmuştur. Özellikle İspanyol Gribi sürecinde bu durum ön plana çıkmıştır. El yıkama ve hijyen, öğrenilen bir başka derstir. On dokuzuncu yüzyılın ortasında bakterilerin ve mikropların varlıklarının tespitinin ertesinde tüm tıbbi süreçlerde hijyen ön plana çıkmıştır. Bu tarihten sonraki salgın hastalıklarda da bu öğrenilen dersin yürütülen mücadelelerde olumlu etkisi görülmüştür.

Hiç şüphesiz Sanayi Devrimi'nin on dokuzuncu yüzyıla birlikte toplumsal yaşantımıza olumlu yansımaları olmuştur. Bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler ve salgın hastalıklardan alınan dersler sayesinde ise toplumsal sağlık, hayatımızda önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Toplumsal sağlığa dikkat etmek ve toplu yaşam alanlarında hijyen ile hastalıklara karşı koymak,

⁵ Şevket Pamuk, "Tarihte Küresel Salgınlar ve İktisadi Sonuçları", Sarkaç, 9 Nisan 2020, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020,

<https://sarkac.org/2020/04/tarihte-kuresel-salgınlar-ve-iktisadi-sonuçları/>

insanlığın öğrendiği önemli derslerdendir. Söz gelimi, okullarda öğrencilerin bir araya gelmesi için salgın hastalıklara karşı aşılınmalarının gerekliliği bu derslerin başında gelmektedir. Havalandırma ve soluduğumuz havanın temizliğinin önemi yine tarihte yaşanan salgın hastalıklardan öğrenilen bir ders olmuştur.

Tüm bu öğrenilen dersler insanlığın hastalıklara ve salgınlara karşı sağlıklı bir yaşama erişmesi adına biriktirilmiş tecrübelerdir. Bu tecrübelerle rağmen, salgın hastalıklara karşı öğrenilmeyen dersler de tabii ki mevcuttur. Salgın hastalıklara karşı mücadelede insanlığın sadece Çiçek hastalığına karşı zafer kazanmış olması ve sadece bu hastalığı ortadan kaldırmış olması oldukça düşündürücüdür. Çocuk Felcine karşı mücadelede aynı eşige yaklaşmış olmak her ne kadar sevindirici olsa da, yeterli değildir. Öte yandan COVID-19 yaşanırken HIV pandemisinin devam ettiğini ve insanlığın bu hastalığı yenmese dahi beraber yaşamayı öğrenmiş olduğunu not düşmek gerekir. Velhasıl kelam insanlık her hastalığı ya da salgını yenmese ya da ortadan kaldırmasa dahi beraber yaşamayı bir şekilde öğrenebilmektedir. Şüphesiz bilim ve teknolojide meydana gelen gelişmeler sayesinde AIDS hastalığının tedavisinde gelişme sağlanmış olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

COVID-19 pandemisinin insanlığın ortak hafızasına kaydının ne olacağına dair şimdiden bir şey söylemek için erken olabilir. Ancak, bilgi çağında yaşamının bir gereği olarak bu katkının yazılımlarla alakalı olabileceği söylenebilir. Bireysel anlamda akıllı telefonların virüs taşıyanlarla taşımayanları ayırt eden uygulamaları hayatımıza sokmaları ilerleyen aşamalarda faydalı olma

kapasitesi göstermektedir.⁶ Toplumsal alandaki katkının ise Bilgisayar Bilimleri ile Sağlık Bilimlerinin ortak çalışması ile gelmesi beklenebilir.

Salgın hastalığa çare bulmak, tedavisini üretmek, bazen hastalığın ortadan kaldırılabilmesi için yeterli olamamaktadır. Kaldı ki insanlığın çaresini bulamadığı hastalıklara rağmen hayatı devam ettirebilme kapasitesini bu noktada bir defa daha not düşmek gerekir. Ancak bunun da ötesinde insanlığın Dünya Sağlık Örgütü, ulusal sağlık bakanlıkları ya da organizasyonları, hastaneleri, iletişim ve ulaşımında erişmiş olduğu muazzam yüksek seviye düşünüldüğünde, küresel eşitsizlikler nedeniyle hastalıklara karşı başarısız olduğunu tespit etmekte fayda vardır. Güney yarımküre, uzak Doğu Asya ve içinde bulunduğumuz Bilgi Çağının nimetlerinden yararlanamayan toplulukların yaşadığı alanlar bu konuda en kırılgan bölgelerdir. İnsanlığın salgın hastalıklardan öğrenemediği en önemli dersin “küresel ortak fayda” kapsamında tüm insanlığı kapsayacak şekilde çalışmamak olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Sanırım bu konuda gelişmiş ülkelerin toplumları, tarihte örneği görülen bir cordon sanitaire (sağlık sınırı) duvarını çekebileceklerini düşünme gafletinde olsalar gerek. İnsanlığın tümü için farklılıkları artıracak bu tür tedbirlerin tarihte olduğu gibi günümüzde de sonuç vermesi beklenmemelidir. Kaldı ki “sağlık” alanının yüksek düzeyde kazanç getiren bir kapitalist unsur haline gelmesi, sanırım ilerideki salgın hastalıklar için bizlere güven değil huzursuzluk veriyor.

⁶ Türkiye’de “Hayat Eve Sığar” adlı akıllı telefon uygulaması dünyadaki örnekleri ile paralel bir şekilde günlük hayata giderek

artan bir oranda dahil olmaktadır. (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020, çevrimiçi <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/>)

Ek Okuma Tavsiyeleri

Ataç, Adnan, Muharrem Uçar ve Cenk Kılıç, “Bulaşıcı Hastalıkların Ortaya Çıkışı, Tarihsel Süreci ve Günümüzdeki Durum”, *III. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri (22-24 Ekim 2003)*, Şanlıurfa **2003**.

Ataç, Adnan ve Muharrem Uçar, “I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordularının Sağlık Durumu ve Bulaşıcı Hastalıkların Etkisi”, *IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, Kayseri **2006**.

Ataç, Adnan ve Muharrem Uçar, “1912 Yılında Yayımlanan Bir Belge Işığında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Balkan Savaşında Yürüttüğü Sağlık Hizmetleri”, *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul **2006**.

Ataç, Adnan ve İbrahim Başağaoğlu, “On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul’da Meydana Gelen Bazı Salgınlar ve Kız Kulesinin Karantina Amaçlı Kullanımı”, *Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sağlık, Bildiri Kitabı*, İstanbul **2010**.

Dinç, Gülten, “Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Tarihine Genel Bir Bakış”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 18 (2012).

Dinç, Gülten, “Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Tarihi”, *Mostar Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisi*, cilt V sayı 58 (2009).

Dinç, Gülten, “Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Tarihine Genel Bir Bakış”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 18 (2012).

Dinç, Gülten, “Orta Asya Türk Topluluklarından Günümüz Türkiye’sine Bulaşıcı ve Salgın Hastalıkların Gelişimi”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, sayı 18 (2012).

Dinç, Gülten ve Yeşim Işıl Ülman, “The Introduction of Variolation ‘A La Turco’ to the West by Lady Mary Montagu and Turkey’s Contribution to this”, *Vaccine*, sayı 25 (2007).

Kurt, Burcu ve İsmail Yaşayanlar, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu*

Sağlığı, İstanbul **2017**.

Varlık, Nükhet, “İstanbul’da Veba Salgınları” çev. Ahmet Aydoğan, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Toplum*, cilt IV, İstanbul **2015**.

Varlık, Nükhet, *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, York **2017**.

Varlık, Nükhet, “Plague in the Islamic World (1500-1850)”, *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, ed. Joseph P. Byrne, Washington **2008**.

Varlık, Nükhet, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience 1347-1600*, New York **2015**.

Varlık, Nükhet, *Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba 1347-1600*, çev. Hazal Yalın, İstanbul **2017**.

GLOBAL ACADEMY, ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONSEYİ DERNEĞİ DESTEĞİYLE
GELİŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNCE PAYLAŞIM PLATFORMUDUR.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen **web sayfasını** (<https://www.uik.org.tr>) ziyaret ediniz.

Global Akademi Konuşmaları Serisi, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenmektedir.

Global Academy Talks Series are supported by the Heinrich Böll Stiftung Turkey Office.

© GlobalAcademy 2020

Bu çalışmanın telif hakları Global Academy’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; Global Academy’nin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.